

KUZGI YUMSHOQ BUG'DOYNING «QIPCHOQSUV» NAVINING O'SISHI, RIVOJLANISHI, HOSILDORLIGIGA EKISH VA O'G'IT ME'YORLARINING TA'SIRI.

ВЛИЯНИЕ ПОСЕВА И НОРМЫ ВНЕСЕНИЯ УДОБРЕНИЙ НА РОСТ, РАЗВИТИЕ И УРОЖАЙНОСТЬ МЯГКОЙ ОЗИМОЙ ПШЕНИСЫ.

INFLUENCE OF PLANTING AND FERTILIZER RATE ON THE GROWTH, DEVELOPMENT AND YIELD OF COMMON WINTER WHEAT.

Qarshieva Umida Shukurovna.

Termez agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti Agronomiya, qishloq xo'jalik ekinlari seleksiya va urug'chilik kafedrasi dotsenti q.x.f.d.(DSs)

umidaqarshiyeva69@gmail.com (+998 97 407 62 62)

Ashurov Shavkat.Shodmonovich.

Termez agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Sug'oriladigan maydonlari uchun kuzgi yumshoq bug'doyning yotib qolishga, kasallik va zararkunandalarga chidamli, noqulay iqlim sharoitlariga bardoshli, hosildor, yuqori don sifatlariga ega navlarini yaratish, navdorlik va ekinboplik sifatlariga ega urug'larini yetishtirishning ilmiy asoslangan jadallashgan urug'chilik sxemasini hamda yangi navlarning samarali nav agrotexnikasini ishlab chiqishdan iborat. Kuzgi bug'doy hosildorligini belgilovchi asosiy ko'rsatkichlardan biri, bu mahsuldor tup soni, boshodagi boshochalar va uning don soni hisoblanadi. Boshodagi donning massasi va soni kuzgi bug'doyning ekish va o'g'itlash me'yorlariga ham uzviy bog'liq bo'ladi. Sug'oriladigan yerlarda kuzgi bug'doyning duvarak tipidagi «Qipchoqsuv» navidan yuqori va sifatli don hosili, urug'lik olishda, ekish me'yori 5 mln unuvchan urug'/ga va o'g'itlarni N₁₈₀P₉₀K₉₀ kg/ga qo'llash yuqori samara berishi aniqlandi.

Аннотация. Она заключается в создании сортов озимой мягкой пшеницы, устойчивых к покою, болезням и вредителям, устойчивых к неблагоприятным климатическим условиям, продуктивных, с высокими зерновыми качествами для орошаемых площадей, разработке научно обоснованной ускоренной селекционной схемы для выращивания семян с высокими фертильными и урожайными качествами, а также в разработке эффективной агротехники новых сортов. Одним из основных показателей, определяющих продуктивность озимой пшеницы, является количество продуктивных стеблей, колосьев на колосе и количество ее зерен. Масса и количество зерен в колосе также будут зависеть от норм посадки и удобрения озимой пшеницы. На орошаемых землях установлено, что озимая пшеница двойного сорта «Кипчаксuv» высокий и качественный урожай зерна, при получении семян высокоэффективной оказалась норма высева 5 млн всхожих семян/га и применение удобрений N₁₈₀P₉₀K₉₀.

Annotation. It consists in creating varieties of winter soft wheat that are resistant to dormancy, diseases and pests, resistant to adverse climatic conditions, productive, with high grain qualities for irrigated areas, developing a scientifically based accelerated breeding scheme for growing seeds with high fertile and productive qualities, as well as developing effective agricultural techniques for new varieties. One of the main indicators that determine the productivity of winter wheat is the number of productive stems, ears per ear and the number of its

grains. The weight and number of grains in an ear will also depend on the planting and fertilization rates of winter wheat. On irrigated lands, it was found that winter wheat of the double variety "Kipchaksuv" gave a high and high-quality grain yield, when obtaining seeds, the seeding rate of 5 million germinating seeds / ha and the use of N180 P90K90 fertilizers turned out to be highly effective.

Kalit soʻzlar. dastlabki material, maxsuldorlik, kuzgi bugʻdoy, nav namunalari, duragaylash, ekish normasi, agrotexnika, oʻgʻit.

Ключевые слова. исходного материала, продуктивности, озимой пшеницы, сорта и сортообразсы, скрещивания, норма высева, агротехники, удобрения.

Keywords. Initial material, selection, shear-wheel wheat, winter wheat, early ripeness, creating varieties, seeding rate, agricultural technology, fertilizers.

Kirish. Dunyo boʻyicha bugʻdoy (*Triticum aestivum* L.) asosiy oziq-ovqat ekini xisoblanib, unga boʻlgan talab va ishlab chiqarish paralell ravishda oʻsib bormoqda. «BMT xalqaro tashkilotining maʼlumotiga koʻra jahonda umumiy don yetishtirish 2 mlrd 450 ming tonna atrofida boʻlib, shundan 2 mlrd 194 ming tonnasi donli ekinlar (bugʻdoy, javdar, arpa, sulii, tritikale, sholi, makkajoʻxori, joʻxori, tariq, marjumak), 256 mln tonnasi dukkakli don ekinlari ulushiga toʻgʻri keladi»¹. Yumshoq bugʻdoyning kalta poyalikni nazorat qiluvchi genlaridan foydalanib serhosil, don sifati yuqori, kasallik va zararkunandalarga, yotib qolishga, muhitning noqulay omillariga chidamli navlarini yaratishga yoʻnaltirilgan ilmiy-tadqiqot ishlarini oʻrganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Respublikamizda oziq-ovqat xavfsizligini yanada mustahkamlashda boshqoli don ekinlari, jumladan yumshoq bugʻdoy hosildorligi va don sifatini oshirish, tezpishar, noqulay tashqi muhit omillariga chidamli boʻlgan navlarni yaratish bugungi kundagi gʻallachilikning eng muhim ahamiyatga molik vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunga kelib Oʻzbekiston gʻalla mustaqilligiga erishib, uni eksport qiluvchi sanoqli mamlakatlar qatoriga kirdi. Qishloq xoʻjaligida don hosildorligini oshirish borasida keng qamrovli chora-tadbirlar tizimli amalga oshirilishi evaziga Respublikamizda 2019 yilda 8 mln. 377 ming tonna, 2021 yilda 6 mln. 656 ming tonna don hosili olingan.

Yumshoq bugʻdoy nav va tizmalarini yaratishda SIMMYT-ICARDA xalqaro ilmiy markazlari, Oʻsimlikshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti hamda Odessa seleksiyasi va genetika ITI (Ukraina), Oʻsimlikshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti (Toshkent, Rossiya), Krasnodar qishloq xoʻjalik ilmiy-tadqiqot instituti va I.G.Kalinenko nomidagi Butun Rossiya donli ekinlar ilmiy-tadqiqot institutlari bilan oʻzaro hamkorlikda geografik kelib chiqishi turlicha boʻlgan yumshoq bugʻdoy nav namunalari tanlash va chatishtirish yoʻli bilan kalta poyali yangi navlarni yaratish boʻyicha ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Oʻzbekistonning sugʻoriladigan maydonlar uchun iqlimning global isishi, tuproq unumdorligi va meliorativ holatining pasayishi, turli darajada shoʻrlanish, suv tanqisligi, tuproq va havo qurgʻoqchiligi yuzaga keladigan sugʻoriladigan maydonlar uchun yangi kuzgi bugʻdoy navlari yaratilgan

Oʻgʻit meʼyorini toʻgʻri qoʻllash, hosildorlikni oshirish bilan bir qatorda don va urugʻlik sifatlarining yaxshi boʻlishini taminlaydi. Ekish va oʻgʻit meʼyorlari doimo birgalikda toʻgʻri

¹ *Wheat genomics: present status and future prospects. Int. J. Plant Genomics, 2008; Article ID 896451.*

qo'llanilganda eng yuqori sifatli urug'lik hosili olinishini Eshmirzaev K.E, Yusupov X.Yu, G'. G'aybullaevlar ta'kidlashgan. (2014).

Qurbonov. G'.Q, Umarova M.M.larning ta'kidlashlaricha, bug'doy hosildorligini oshirishda navning xo'jalik va biologik nasliy xususiyati katta ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan [6;6-b.].

Jo'rayev D., Amonov A., Dilmurodov Sh., Meliev A.lar ta'kidlashicha kuzgi bug'doy yetishtirish samaradorligini oshirishga serhosil, kasallik va zararkunandalarga chidamli, don sifati kuchli va qimmatli bug'doy talablariga javob beradigan navlarning yaratilishi sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Hozirgi kunda hosildorlikni oshirish masalalarini yechishda seleksiyaning roli kun sayin oshib boradi. Chunki nav hosildorlik darajasini ko'tarish va uning barqarorligini ta'minlashning o'ta ishonchli va iqtisodiy qulay omilidir [3;. 84–91 .-b.].

Bug'doy hosildorligini oshirish navning xo'jalik va biologik ahamiyatga ega bo'lgan nasliy xususiyatiga bog'liq. Ilgaridan ekilib kelinadigan navni yangi nav bilan almashtirish natijasida hosildorlikni 10 foizdan to 70 foizgacha oshirish mumkinligini qayd qilishgan [10;29-b.].

Boshodagi boshodchalar soni turga va navga xos belgi bo'lib, boshod shakllanish davridagi tashqi muhit sharoiti, o'simlikni ekish va oziqlantirish usuliga, kunning uzunligiga bog'liq holda o'zgaragan. Hosildorlikni bir maromda bo'lishligini himoyalash biotik stresslarga chidamli va abiotik omillarga bardoshli bo'lgan navlar yaratish orqali erishish mumkin [4; 42-43.-b.].

O'zbekiston sharoitida 1000 dona don vaznining 7,7-8,0 g oshishi natijasida ko'karish kuchining 1,5-2 g ga ortishi kuzatiladi, shuningdek 1000 dona don vazni 9-10 gramm oshganda urug'larning dala unuvchanligi 7,5-10% va undan ko'pga oshishi hamda murtak ildizlar soni bittaga ko'payishi mumkin [2; 27-28.-b.].

Tadqiqotning usullari. Dala va laboratoriya tajribalari umumqabul qilingan uslublari asosida, kuzatish, hisoblash va tahlillar Butunrossiya O'simlikshunoslik ilmiy-tadqiqot instituti (1984), "Dala tajribalarini o'tkazish uslublari" (O'zPITI, 2007), biometrik tahlillar qishloq xo'jalik ekinlari navlarini sinash Davlat nav sinash komissiyasining uslubi (1989), Don va dukkakli ekinlar ilmiy-tadqiqot instituti G'allaorol ilmiy-tajriba stansiyasi tomonidan tavsiya etilgan (2004) uslubiy ko'rsatmalari, olingan ma'lumotlarning aniqligi va ishonchliligi B.A.Dospexov (1985) bo'yicha matematik-statistik tahlil uslubi hamda Microsoft Excel dasturi yordamida tahlil qilingan.

Ekish va o'g'it me'yorlarini maqbullashtirish yuli bilan sug'oriladigan yerlarda kuzgi yumshoq bug'doydan sifatli va yuqori hosil olishda, I - sinf talablariga javob beradigan urug'likni shakllantirish uchun tashqi muhit omillaridan samarali foydalana oladigan ekinlarni yaratish, malum birlikdagi maydonda optimal miqdordagi mahsuldor poyalar sonini hosil qilish, hosil bo'lgan agrotsenozni boshqarish singari ishlar amalga oshiriladi.

O'tkazilgan tajriba natijalari buyicha kuzgi bug'doyning «Qipchoqsuv» navi Jizzax viloyatining o'tloqi-bo'z tuproqlari sharoitida har yili ekish va o'g'it me'yorlarida ekilganda dala unuvchanligi har hil bo'lishi kuzatildi

Kuzgi bug'doy urug'larining dala unuvchanligi harorat, tuproqdagi namlik, urug'larning ekinboplik sifatlari, ekish va o'g'it me'yorlariga bog'lik holda o'zgardir. Urug'larning dala unuvchanligi «Qipchoqsuv» navida ekish me'yori 3,0 mln. unuvchan urug'/ga va o'g'it me'yorlariga bog'lik holda 1 m² da maysalar va urug'larning unuvchanligi 87,8 dan 89,7 % gacha o'zgarib bordi.

Ekish meyorlarining 3,0 mln. unuvchan urug‘/ga dan 6,0 mln. unuvchan urug‘/ga oshirilishi va shunga muvofiq o‘g‘itlar me‘yorining oshirilishi urug‘larning dala unuvchanligini pasayishiga olib keldi. Urug‘larning eng yuqori dala unuvchanligi «Qipchoqsuv» navida ekish me‘yori 5,0 mln. unuvchan urug‘/ga va N₁₈₀P₉₀K₉₀ kg/ga bo‘lgan paykalda kuzatildi va 1 m² da dona maysalar hosil bo‘ldi, urug‘ unuvchanligi 90,7 % ni tashkil etdi. Ekish me‘yori gektariga 6,0 mln. unuvchan urug‘ va o‘g‘it me‘yori N₁₈₀P₉₀K₉₀ kg qo‘llanilgan paykalchadada «Qipchoqsuv» navida 1 m² da 521,7 dona maysa hosil bo‘ldi, urug‘larning dala unuvchanligi 86,9 % ni tashkil etdi.

1-jadval

Urug‘lik paykalchalarda ekish va o‘g‘it meyorlarining «Qipchoqsuv» navi dala unuvchanligiga tasiri (G‘allaorol 2016-2018 yy.)

Ekish me‘yori mln. unuvchan urug‘/ga	Madan o‘g‘itlar me‘yori, kg/ga	1 m ² da unib chiqqan o‘simlik, dona	%
3,0	Nazorat - o‘g‘itsiz	263,6	87,8
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	265,2	88,4
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	267,4	89,1
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	269,3	89,7
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	272,1	88,7
4,0	Nazorat - o‘g‘itsiz	387,5	86,1
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	389,8	86,6
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	392,3	87,1
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	394,1	87,5
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	396,0	88,0
5,0	Nazorat - o‘g‘itsiz	513,3	87,8
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	516,0	88,4
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	519,1	89,1
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	521,7	90,7
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	523,4	89,4
6,0	Nazorat - o‘g‘itsiz	447,3	86,6
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	466,0	87,1
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	474,1	87,5
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	482,3	86,6
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	493,5	87,1

«Qipchoqsuv» navida ekish me‘yorining 3,0;4,0; 5,0 va 6,0 mln. unuvchan urug‘/ga oshirib borish bilan urug‘larning dala unuvchanligi pasayishi, qo‘llanilgan o‘g‘it me‘yorlarining oshib borishi bilan aniqlandi.

Rivojlanish fazalari va o‘sov davrining davomiyligi. Kuzgi bug‘doyning rivojlanish davrlarida o‘simlikda morfologik o‘zgarishlar sodir bo‘ladi va yangi organlar shakllanadi. Boshqoqli don ekinlarining urug‘i unib chiqishi, o‘simlikda hayotchanlik davri boshlanganligidan dalolat beradi. Kuzgi bug‘doy urug‘larning ekish, unib chikish davri, rivojlanish fazalarining davomiyligi juda ko‘p omillarga harorat, namlik, yorug‘lik, oziqa moddalar bilan taminlanishi, navning biologik xususiyatlari, agrotexnik tadbirlarga bog‘liq holda o‘zgaradi.

Kuzgi bug‘doy urug‘larining ekish unib chiqish, unib chiqish tuplanish davrlariga, ekish hamda o‘g‘it meyorlari sezilarli tasir ko‘rsatmadi. Kuzgi bug‘doyning tuplanish fazasidan boshlab navlar, ekish va o‘g‘itlash me‘yorlari bo‘yicha farqlar yuzaga keldi.

Tuplanish-naychalash davrida fazaning boshlanishiga va davomiyligiga ekish va o‘g‘it meyorlarining o‘zgarib borishi tasir ko‘rsatdi. Eng uzun tuplanish-naychalash davri «Qipchoqsuv» navida ekish me‘yori 3,0 mln. unuvchan urug‘/ga va o‘g‘it me‘yori N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅kg/ga qo‘llanilgan variantda 144 kun bo‘lishi kuzatildi. Bu davr tuplanish fazasida o‘simliklarni qishqi tinim davriga kirganligi uchun boshqa fazalar, davrlariga nisbatan uzun bo‘ldi. Eng kam tuplanish-naychalash davri «Qipchoqsuv» navida 5,0 mln. unuvchan urug‘/ga, N₁₈₀ P₉₀K₉₀ variantda 137 kuni tashkil etgan.

Naychalash-boshqolash davri ekish va o‘g‘it meyorlariga bog‘lik holda «Qipchoqsuv» navida 36 kundan 39 kungacha, o‘zgarib borgan. Boshqolash davrida ekish va o‘g‘it meyorlari fazalarning boshlanishi va ularning davomiyligiga tasir qilgan. Ekish me‘yori 3,0 dan 6,0 mln. unuvchan urug‘/ga oshirilganda ikkala navda ham boshqolash 3-4 kunga erta boshlangan. Eng qisqa naychalash-boshqolash davri «Qipchoqsuv» navida 5,0 mln. unuvchan urug‘/ga N₁₈₀ P₉₀K₉₀ variantida 36 kun bo‘lgan. Boshqolash-gullash, gullash-sut pishish, sut pishish-mum pishish, mum pishish-to‘la pishish davri ikkita navda ham barcha variantlarda 6 kundan 11 kungacha o‘zgargan. Eng uzun o‘suvi davri «Qipchoqsuv» navida 6,0 mln. unuvchan urug‘/ga ekish me‘yori N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo‘llanilganda kuzatildi va 241 kuni tashkil etgan. Ekish me‘yorini 3,0 mln. unuvchan urug‘/ga dan 6,0 mln. unuvchan urug‘/ga oshirish o‘suvi davrining 6-5 kunga qisqarishi aniklandi..

Kuzgi bug‘doy hosildorligini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri, bu mahsuldor tup soni, boshqodagi boshqochalar va uning don soni hisoblanadi. Boshqodagi donning massasi va soni kuzgi bug‘doyning ekish va o‘g‘itlash me‘yorlariga ham uzviy bog‘liq bo‘ladi.

«Qipchoqsuv» navida ekish me‘yorlari 3,0 mln dona unuvchan urug‘/ga, nazorat (o‘g‘itsiz) variantda eng qisqa, boshqoq uzunligi 8,0 sm dan 10 sm gacha bo‘lib, boshqodagi donlar soni 36 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 1,22 gramm, mahsuldor poyalar soni 324,8 dona, 1000 dona don massasi 26,1 gramm, o‘g‘it me‘yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅. K₁₀₅ kg/ga qo‘llanilgan variantlarda boshqoq uzunligi 8,6-9,8 sm, boshqodagi soni 41,2-43,7 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 1,40-1,54 gramm, mahsuldor poyalar soni 371,0-445,8 dona, 1000 ta don massasi 30-35 grammni tashkil etib ushbu variantda yuqori ko‘rsatkich o‘g‘it me‘yori N₁₈₀ P₉₀K₉₀ qo‘llanilganda kuzatildi.

Ekish me‘yori 4,0 mln unuvchan urug‘, nazorat o‘g‘itsiz variantda boshqoq uzunligi 8,4 sm ni, boshqodagi donlar soni 38,4 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 1,26 gramm, mahsuldor poyalar soni 363,3 dona, 1000 ta don massasi 29,4 gramm, o‘g‘it me‘yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo‘llanilgan variantda boshqoq uzunligi 8,8-10 sm, boshqodagi donlar soni 42-48,4 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 1,34-1,56 gramm, mahsuldor poyalar soni 413,8-450 dona, 1000 ta don massasi 31,5-37,1 gramm gacha bo‘lib, eng yuqori ko‘rsatkich N₁₈₀ P₉₀ K₉₀ variantida qayd etildi.

Ekish me‘yori 5,0 mln unuvchan urug‘, nazorat o‘g‘itsiz variantda 8,1 sm ni, boshqodagi donlar soni 48,2 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 1,62 gramm, mahsuldor poyalar soni 382,3 dona, 1000 ta don massasi 31,8 gramm, o‘g‘it me‘yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo‘llanilgan variantda boshqoq uzunligi 8,8-9,4 sm, boshqodagi soni 50,4-57,9 donani, 1 ta boshqodagi don massasi 2,21-3,10 gramm, mahsuldor poyalar soni 444,5-482,3 dona, 1000 ta don

massasi 38,1-48,1 grammgacha bo'lib N₁₈₀P₉₀K₉₀ ushbu variantda barcha mahsuldorlik ko'rsatkichlari boshqa variantlarga nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi. (2 .jadval).

2 jadval

Yumshoq bug'doyning «Qipchoqsuv» navining mahsuldorlik ko'rsatkichlariga ekish va o'g'it me'yorlarining ta'siri.

Ekish me'yorlari, mln. unuvchan urug'/ga	O'g'it me'yorlari, kg/ga	Boshqoq uzunligi, sm	Boshqoqdagi don soni, dona	1 ta boshqoqdagi don massasi, g	1 m ² da mahsuldor poyalar soni, dona	1000 ta don vazni, g
3,0	Nazorat (o'g'itsiz)	8,0	36,0	1,22	324,8	26,1
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,6	41,2	1,40	371,0	30,3
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,1	42,5	1,44	386,4	32,2
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,8	43,7	1,54	445,6	35,0
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,8	41,7	1,50	440,8	32,7
4,0	Nazorat (o'g'itsiz)	8,4	38,4	1,26	363,3	29,4
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,8	42,0	1,34	413,8	31,5
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,3	44,7	1,47	439,2	33,5
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,8	48,4	1,54	442,1	37,1
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	10,0	46,3	1,56	450,4	34,8
5,0	Nazorat -o'g'itsiz	8,1	48,2	1,62	382,3	31,8
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,8	50,4	2,21	444,5	38,1
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	9,1	53,1	2,64	462,1	46,4
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,4	57,9	3,10	482,3	48,1
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,0	52,3	2,17	467,2	44,5
6,0	Nazorat -o'g'itsiz	8,9	46,4	1,32	376,8	29,4
	N ₁₂₀ P ₆₀ K ₆₀	8,6	48,2	2,20	427,6	33,4
	N ₁₅₀ P ₇₅ K ₇₅	8,8	46,7	2,16	433,8	36,2
	N ₁₈₀ P ₉₀ K ₉₀	9,0	44,5	1,47	442,5	33,7
	N ₂₁₀ P ₁₀₅ K ₁₀₅	9,1	41,3	1,55	463,6	30,4

Ekish me'yorlari 6,0 mln unuvchan urug', nazorat o'g'itsiz variantda 8,9 sm ni, boshqoqdagi don soni 46,4 donani, 1 ta boshqoqdagi don massasi 1,32 gramm, mahsuldor poyalar soni 376,8 dona, 1000 ta don massasi 29,4 gramm, o'g'it me'yorlari N₁₂₀P₆₀K₆₀ va N₂₁₀P₁₀₅K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantda boshqoq uzunligi 8,6 -9,1 sm, boshqoqdagi don soni 41,3-48,2 donani, 1 ta boshqoqdagi don massasi 1,47-2,20 gramm, mahsuldor poyalar soni 427,6-463,6 dona, 1000 ta don massasi 30,4-36,2 grammgacha bo'lganligi aniqlandi.

Xulosa qilib aytganda «Qipchoqsuv» navida ekish me'yorlari 3,0 mln dona unuvchan urug'/ga, o'g'it me'yorlari N₁₂₀P₆₀K₆₀ va N₂₁₀P₁₀₅K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning buyi 87 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball kuzatildi. Ekish me'yorlari 4,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yorlari N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 91 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball kuzatildi. Ekish me'yorlari 5,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yorlari N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 94 sm o'simlikning yotib qolishga chidamligi 9 ball

kuzatildi. Ekish me'yori 6,0 mln unuvchan urug', o'g'it me'yori N₁₂₀ P₆₀ K₆₀ va N₂₁₀ P₁₀₅ K₁₀₅ kg/ga qo'llanilgan variantlarda o'simlikning bo'yi 98 sm, o'simlikning yotib qolishga chidamligi 7 ball kuzatildi. Ekish va o'g'it me'yorlarining oshib borishi natijasida o'simlik bo'yining baland bo'lishi va yotib kolishga chidamliligini pasayishi kuzatildi.

Sug'oriladigan erlarda kuzgi bug'doyning duvarak tipidagi «Qipchoqsuv» navidan yuqori va sifatli don hosili, urug'lik olishda, ekish me'yori 5,0 mln unuvchan urug'/ga va o'g'itlarni N₁₈₀ P₉₀ K₉₀ kg/ga qo'llash yuqori samara berishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Атабаева Х.Н. Эсболова М. “Озимая пшеница”. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. № 3. 2007. -Б. 17.

2. Атабаева Х.Н. Кuzgi Bug'doy istiqboli navlari hosildorligiga ma'dan o'g'itlar me'yorini ta'siri. O'zbekistonda bug'doy seleksiyasi va etishtirish texnologiyasiga bag'ishlangan birinchi milliy konferensiya. Toshkent. 2004. -B. 27-28.

3. Жўраев Д., Дилмуродов Ш., Бахромова Н., Шаймарданов А. Влияние суховея, наблюдаемых в южных регионах республики Узбекистан, на продуктивные элементы мягкой пшеницы. // Тхе вай оф ссиенсе интернационал ссиентифис жоурнал. 2017..-Б. 84–91 .

4. Джумаханов Б.М. Моргунов А.. Новые сорта мягкой пшеницы созданные в сотрудничестве СИММИТ и ИСАРДА. Вес. Алматы. 2002. №2. С.42-43.

5. Ziyadullaev Z.F, Abduazimov A.M. Turli ob-havo sharoitlarida bahorgi yumshoq bug'doy navlari hosildorligi. O'zbekistonning janubiy hududlarida boshqoli don ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va etishtirish agrotexnologiyalarining holati va rivojlantirish istiqbollari .14-15 may Qarshi– 2018.-B. 34

6. Курбонов. Ф.К, Умарова М.М. Биологические и агротехнические основы получения высоких и качественных урожаев полевых культур. //Ж. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. -2003. -№4. Б.

7. Qodirov O. Don hosilini shakllanishiga ekish me'yori va o'g'itlarning ta'siri. Qishloq xo'jaligida ilg'or tajribalar: ilmiy maqolalar to'plami. 1-kitob. Andijon, 2002. B.206.

8. Nurmatov I. Yumshoq bug'doy yangi navlarining hosildorligi va don sifatiga ma'dan o'g'itlarning ta'siri. O'zbekistonning janubiy hududlarida boshqoli don ekinlari seleksiyasi, urug'chiligi va etishtirish agrotexnologiyalarining holati va rivojlantirish istiqbollari. 14-15 may Toshkent– 2018.-B.214

9. Рахимов А.Р. Влияния сроков посева и норм удобрений на рост, развитие и урожайность твердых сортов пшеницы // Интернационал Ссиентифис Агрисултурал Жоурнал. Россия, 2018. № 1. –С.49-60..

10. Karshieva U.Sh..Xodjaqulov, T. X.. Kalta poyali bug'doy seleksiyasi uchun boshlang'ich manba O'zbekiston qishloq xo'jaligi jurnalining “AGRO ILM” ilovasi. Toshkent 2017 .(48) № 4 . B-29.